

İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt 2, Sayı 2, 2013, s. 29-46.
www.inijoss.com

TÜRKLERDE İSKÂN SİYASETİ

Arif ÇİÇEK

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye
arificicek61@gmail.com

Özet

Tarih boyunca Türk topluluklarının eski dünya coğrafyasında, çeşitli sebeplerden kaynaklandığı anlaşılan göç hareketlerine rastlanmaktadır. Türk göçleri belirli gayelerden yoksun ve sonu meçhul birer macera girişiminden uzak görünmektedir. Onu, bir macera olmaktan kurtarıp, başarılı bir şekilde hedeflerine ulaştıran başlıca sebep, bütün göçlerin Türk hükümdarları ve devletleri tarafından sıkı bir disiplin altında sevk ve idare edilmesidir. Öyle ki, ulaşılan coğrafyada yerleşim keyfi ve başıboşluktan uzaktır. Belirli bir plana bağlı olarak yürütülen iskân siyaseti, Türk topluluklarının çeşitli coğrafyalarda yurt tutmalarını mümkün kılmıştır. Bu çalışmada, günümüzde bile hala farklı şekillerde devam eden iskân siyasetinin sosyolojik analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İskân, İskân Siyaseti, Türkler'de İskân Siyaseti*

POLICY OF SETTLEMENT IN TURKS

Abstract

Through history, we encounter migration movements which are born by various reasons at ancient world geography of Turkish communities. Turkish migrations are seen far from certain specific purpose and an adventure venture of which end is unknown. The main reason that rescued it from being an adventure, also let it have aims successfully done, is that all migrations are dispatched and controlled under a strict discipline. Habitation in the reached geography is far from arbitrary and lack of discipline. The Policy of settlement which is performed according to a definite plan made Turkish communities

Arif Çiçek

keep their homelands throughout many geographies. At this study, We will analyze sociological side of the politics of settlement which even today is still ongoing in different ways.

Key Words: *Settlement, Policy of Settlement, Policy of Settlement in Turks*

GİRİŞ

Her toplumun, yaşadığı coğrafyanın potansiyel imkânlarını değerlendirmek suretiyle geliştirdikleri bir hayat tarzına sahip olduğu bilinmektedir. Günümüzde üç kıtada kültür ve uygarlık izlerini sürülebilen Türk milleti, aşağı yukarı dört bin yılı bilinen kadim bir geçmişe sahiptir. Asya'nın ortalarından, etrafa yaptıkları sürekli göç hareketleri, Türklerin aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Dünyanın üç büyük kıtasında görülen geniş Türk yayılmalarının ciddi sebeplere dayanması gerekir. Araştırmalar, hiçbir kavmin kendiliğinden ve zevk için yer değiştirmedini, oturlan topraktan ebediyen ayrılmanın bir insan için çok güç olduğunu ve göçlerin bir takım zaruretlerden doğduğunu anlaşılabilir. Büyük ölçüde kuraklık, nüfus yoğunluğu ve otlak darlığı Türkleri göçe mecbur etmiştir. Unutulmaması gereken konu yerleşik kavimler tarafından gerçekleştirilmeyen bu durumun, bozkır kültür hayatı yaşayan Türkler için mümkün olmasıdır.¹

Göçebe ve yarı göçebelerin toprağa yerleştirilmesi, tehcir ve muhacirlerin uygun bölgelere iskânı, toplumsal, iktisadi, milli ve dini bakımlardan bütün devletleri sürekli olarak meşgul etmiş, görev ve sorumlulukları kapsamına girmiştir. Toplumların sahip oldukları kültürleri, düşünce ve kanaatleri onların iskân politikalarını oluşturmuştur.²

İskân kelimesi terim olarak aslı Arapça “sükûn” kelimesinden gelmekte ve sözlüklerde “sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme”³ manaları yanında, “yurtlandırma, yerleştirme, yurtlanma, yerleşme”⁴ şeklinde de geçmektedir. Arapça kavramın yukarıdaki manaları fiili-gönüllü bir mevcudiyeti şart koştadır. Tarih boyunca milletlerin iskân siyasetine hayat üslubunun kontrolünde, toprağa yerleşme bakımından mecburiyet ve gönüllük gibi iki unsurun yön verdiği de tarihi sosyal bir realitedir.

¹Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s.53

²Eröz, Mehmet, Yörükler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.22

³Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitap evi Yayınları, İstanbul, 1996, s.270

⁴Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.718

1. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE GÖÇEBELİK MESELESİ VE İSKÂN

İslâm öncesi Türk sosyal hayatını değerlendiren bir kısım tarihçiler, Çin kaynaklarının tesirinde kalarak ve üstünkörü bir incelemeyle göçebelik meselesini bu süreç içerisinde temellendirmeye çalışırlar. Fakat Çin'liler o dönemde yerleşik bir medeniyet teşekkül etmiş oldukları için kendilerine nazaran Türklerin göçebe görüntüsü vermiş olması gayet tabiidir. Ayrıca Çin kaynaklarında ezeli hasımları Türk'lere karşı bugünkü ilmî anlayışın şart koştuğu yaklaşım ve hassasiyeti beklemek de doğru bir metot olmasa gerektir.

Göçebelik, Türkistan benzeri coğrafi bölge ve iklimlerde çoban kültürü şeklinde billurlaşır ve kesinlikle ziraat ve şehir hayatının dışındadır. Fakat arkeolojik kazıların bugün açıkça ortaya koymuş olmasına rağmen Çin kaynakları “ her ne kadar göçebe iseler de her kabilenin kendine mahsus bir arazisi vardı”⁵ diyerek İslâm öncesi Türk sosyal hayatı içerisinde ziraatın varlığına dikkati çekmişlerdir.

İslâm öncesi Türk kültürü içinde ziraatın yanı sıra vatan düşüncesinin gelişmişliği de göçebeliliğin olmadığına delil teşkil eden bir başka husustur.⁶ Bu hususu daha iyi izah etmek açısından Hun imparatoru Mete hakkındaki şu efsane dikkate şayandır:⁷

“Büyük Hun imparatoru Mete'nin gençliğinde güçlü komşuları olan Tunguzlar, Mete'den günde 60 mil koşabilen ünlü atı ile güzel karısını istemişlerdi. Mete biraz vakit kazanıp hazırlıklarını tamamlayabilmesi için hem atını hem de güzel karısını Tunguzlar'a vermişti. Mete'nin gittikçe kuvvetlendiğini gören Tunguzlar, ondan sınırdaki çorak ve işe yaramaz bir küçük toprak parçasını isteyerek düşmanlığı sona erdirmeyi düşünmüşlerdi. Fakat Tunguzlar'ın elçisi gelip de Mete'den bu çorak yeri isteyince, Mete etrafındakilere sordu ve devletin ileri gelenleri şöyle cevap verdiler. Atı ve hatunu verdikten sonra bir çorak toprak parçası zaten işe yaramaz bir yerdir. Onu da verelim. Mete bu sözleri duyunca çok kızmış ve toprak parçasını verelim diyen beylerin başlarını hemen orada kestirmişti. Bundan sonra da etrafındakilere şöyle bağırırmıştır, “At ile hatun kendi şahsi malımdı bu sebeple onları verdim. Toprak ise devletin

⁵Türkdoğan, Orhan, Türk Tarihinin Sosyolojisi, TuranYayımları, İstanbul, 1996, s.270

⁶Niyazi, Mehmet, Türk Devlet Felsefesi, ÖtükenYayımları, (2.Baskı), İstanbul, 1995, s.34

⁷Türkdoğan, Orhan, a.g.e, s.47-48

Arif Çiçek

malıdır. Devletin malını başkasına kim verebilir?”. Görülüyor ki İslâm öncesi Türklerin göçebe olmadıklarını göstermesi bakımından vatan telakkisi öne çıkmaktadır. Zira göçebe bir toplumun böyle bir vatan telakkisiyle hareket etmesi mümkün görülmemektedir.

İslâm öncesi Türklerde “ev, bark” gibi kelimelerin varlığı da yerleşik bir hayatın mevcudiyetine işaret eder.⁸ Ancak yerleşik toplumlarda bu gibi kelimelerin fonksiyonel varlığından bahsedilebilir.

Bu meselede bir başka örnek de toprağın üstün tutulduğu tam yerleşik kültürler nazaran Türk bozkır kültüründe devlet anlayışının ön plana çıkmış olmasıdır.⁹ Böylece Türkler devlet anlayışlarını öne çıkarmakla tam yerleşik olmamakla beraber tam göçebe olmadıklarını da ortaya koymuşlardır. Zira bu şekilde bir devlet anlayışı ancak asgari yarı göçebe bir toplum için söz konusu edilebilir.

Netice itibariyle Türklerin İslâmiyet öncesi hayatı tam göçebe olarak değerlendirilemez. Aksine İslâm öncesi Türkler tarihinin pek erken devirlerinde yerleşmiş, belli köyü, belli şehri, belli bir yurdu, yuvası ve vatanı olan bir millettir. Ancak asırlarca belli bir yerde oturmuş milletler medeniyet seviyesine yükselebilmıştır. Medeniyetin unsurları sadece at sırtında olmakla değil “toprak üstünde ve ocak başında” olmakla gelişir.¹⁰ Bu husus da asgari yarı-göçebe bir hayat üslubunu gerektirir.

İslâm öncesi Türk sosyal hayatı için ortaya konmuş olan kavramlar içinde belki de en uygunu “konar-göçer” kavramında ifadesini bulmuş olan bir hayat üslubunun varlığıdır. Zira bu hayat üslubu sebebiyle İslam öncesi Türklerin yaylak ve kışlak hayatı sürdürdükleri göze çarpar. Buna bağlı olarak Türk hükümdarlarının da biri yaylaklarda öteki vadilerde, su kıyılarında olmak üzere iki merkezleri mevcuttu ve ikincisi evlerden kurulu iskân yerleri şeklinde idi.¹¹ Bu gelenek Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde ve sonrasında da mevcudiyetini devam ettirmiştir. Fakat Anadolu’da çadırlarda yaşayan Türkmenler, Yörükler ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’ya göçen Türkler’den bir kısmı zaman geçtikçe aşiret ananelerini boy, aşiret, oymak

⁸Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.III, Kültür Bakanlığı Yayınları, (3.Baskı), İstanbul, 1991, s. 1-6.

⁹Niyazi, a.g.e., s. 30.

¹⁰Ünal, Tahsin, Türk’ün Sosyo-Ekonomik Tarihi, Milli Ülkü Yayınları, Konya, 1975, s. 134-135.

¹¹Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınevi, (5.baskı), İstanbul, 1988, s. 309.

isimlerini unutmuşlardır. Konargöçer Sünni ve Alevi Türkmenler bu ismi muhafaza etmişler, yarı göçebe hayata devam edenler de Türkmenlerden kendilerini ayırt etmek için “Yörük” adını almışlardır. “Yörük”, “yörümek” fiilinden türetilmiş olup, “Türkmen”in eski manasının yerini almıştır. Türkmen ise, boy, şube ismi olmaktan başka, iktisaden ve sosyal olarak bir hayat üslubuna âlem oluşunu da ispatlıyor.¹² Konargöçerler ve yerleştikleri Türk tarihi içinde zaman zaman hayat üslubu bakımından değişmeler göstermektedir. Özellikle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde konargöçerler toprağa yerleşik hayat üslubuna geçiş yaptıkları gibi, daha önce örneğin Göktürkler zamanında ziraatçılar da tedricen yerleşik hayattan göçebelige geçmişlerdir.¹³ Ancak verilen misaldeki bu değişimin Göktürk devletinin son zamanlarına rastlamış olup, yerleşiklerin var olan karışıklıktan kaynaklanan rahatsızlığından hâsıl olduğu kanaatindeyiz.

Türkistan’da kışlaklar ve hayvanlar ferdi mülkiyet, meralar, yaylalar ve misafir çadırı müşterek mülkiyet konusudur. Bu müştereklik töreden gelme bir şekildir. Feodal beylikler ve serflikten söz edilemez. Meralarda ve kışlaklarda herkes kendi malının sahibi olup, kara budun ile beğler arasındaki münasebetlerde törece düzenlenmiştir.¹⁴ Böylece konargöçerler de iaşelerini daha çok hayvancılıktan sağlıyorlardı. Umumiyetle at, inek, öküz, deve, eşek, katır ve mutlaka koyun yetiştiriliyordu. Bu hayvanların ticareti de daha çok Çin sınırı başta olmak üzere sınır boylarında yapılıyordu.¹⁵ Şu halde konargöçerler hem ziraat, hem ticaret hem de hayvancılıkla uğraşıyorlardı. İktisadiyat da töre çerçevesinde bu uğraşların ışığında belirleniyordu.

Daha evvel konargöçerlerin çadır ve evleri birlikte yaylak ve kışlak olarak kullandıkları ifade edilmişti. Konargöçerlerin çadırları vaktiyle keçeden imal edilmişti. Bu çadırlar türbe, kubbe biçiminde olup baklava dilimi şeklinde kafes ağaç parçalarından meydana gelen iskeletin üzerine ak keçe çekilmesiyle kurulurdu. Anadolu’da ise bu tarz çadırı özellikle Beklik aşiretinin kullandığı görülüyor. Diğer bir keçe çadır tren vagonu şeklindedir. Bunu da Bahşiş, Keşetli, Muradlı, Işıklı, Kösereli, Beyazıdı aşiretleri kullanıyordu. Diğer bütün aşiretler

¹²Eröz, Mehmet, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri”, Sosyoloji Konferansları, 6.Kitap, İ.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1965–1966, s.121–122.

¹³Ögel, Bahaeddin, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu, (4.Baskı), Ankara, 1991, s.165.

¹⁴Eröz, Mehmet, Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Doğuş Yayınları, İstanbul, 1983, s.252.

¹⁵Arsal, S. Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk, İ.Ü. Hukuk Fak., İstanbul, 1947, s.221.

Anadolu'ya geldikten çok sonraları keçi beslemeye geçilmesiyle beraber kıl çadırları kullanır olmuştur.¹⁶ Böylece üç çeşit çadır mevcut olmuştur.

İslâm öncesi Türkler sadece çadır hayatı sürmemişlerdir. Bir iskân tarzı olarak şehirler de kurmuşlardır. Türkler, yılın belirli döneminde kullanıldığı için pek ehemmiyet vermemekle beraber, çoğu zaman çamur-toprak (kerpiç) veya ahşap evlerden müteşekkil kasaba mahiyetli şehirler inşa etmişlerdir. Türklerin idari bünyeleri derebeylik rejiminden uzak olduğu için “şato” tipi yapılara rastlanmadığı gibi nadiren surlu şehirler de inşa edilmiştir. İhtimaldir ki bu tür hisar şehirler güvenlik ihtiyacından hâsıl olmuştur. Yine yol güzergâhlarında ve ticari yönden faal merkezlerde ticarete dayalı şehirlerin inşası bir başka şehir tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Bütün bunlara rağmen İslâm öncesi Türk medeniyetini değerlendiren bazı yerli ve yabancı âlimler bir şehir medeniyetinin olmadığı kanaatindedirler. Ancak bunun sebebinin hem İslâm öncesi Türklerin tam göçebe hayat yaşadıkları gibi bir önyargı hem de şehir denildiği zaman bu âlimlerin şato veya siteleri anlıyor olmalarından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Fakat Türkler yukarıda bahis mevzu olan sebeplere dayalı olarak bir takım küçük şehirler yanında İsfahan, Semerkand, Horasan, Buhara gibi yerleşim merkezlerinde daha büyük çapta ve tarihe mal olmuş şehirlerin inşasını da gerçekleştirmişlerdir.

Netice itibariyle İslâm öncesi Türklerde konargöçer bir hayat üslubunun ortaya çıkardığı kısmen çadıra kısmen de şehirlere dayalı bir iskân tarzı görülmektedir. Fakat herhangi bir şekilde Selçuklu devletinin kuruluşuna ve Anadolu yarımadasının Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinin başlarına kadar şuurlu bir iskân siyasetinin varlığından söz edilemez. Zira böyle bir siyaset gerçek anlamda bir devletin varlığına dayanır. Selçuklu devletinden önce kurulan Türk devletleri ise daha çok aşiretleri birleştirmeye çalışan ve bu sebeple konfederatif özellikler taşıyan müesseseler mahiyetinde idiler. Bu sebeple İslâm öncesi Türklerde neticeleri düşünülerek uygulanmış bir iskân siyasetinin varlığından ziyade konargöçer hayat üslubuna dayalı bir iskân tarzının varlığından bahsedilebilir. Ancak bunun yanında Türklerde “orun geleneği”, fütuhat ve intişarı (gelişigüzel yayılma) belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler için bir yeri ele geçirmek önemli değildi, önemli olan o yeri elde tutmaktı. Bu da ancak belli miktarda nüfusun oraya yerleşmesiyle mümkündü. Bunu “kondurma” kelimesiyle ifade ederlerdi. Batı Türkistan'a kondurulan bir Göktürk boyu, beyin

¹⁶Eröz, Mehmet, “Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri”, s.123–124.

¹⁷Kafesoğlu, a.g.e, s.309–312.

başkanlığında küçük bir devlet meydana getirirdi.¹⁸ Fakat bu geleneğin varlığı dahi şuurlu bir iskân siyasetinin olduğunu ortaya koymaz. Ancak bir siyaset olarak iskân, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Zira bu süreçle beraber iskân maksadı ve metodu ileriye dönük olarak belirlenmiş bir mesele olarak göze çarpar.

2. BÜYÜK TÜRK GÖÇÜ VE TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI SÜRECİ

Türkler, anavatanları olan Türkistan'dan, çeşitli zamanlarda ve özel olarak da Hunlar ve Göktürkler zamanında Çin hudutlarından doğu ve orta Avrupa'ya, Balkanlara doğru dört yüzyıl zarfında devamlı ve sayısız göçler yapmışlardır. 10. ve 11. asırda meydana gelen büyük göç, bir yandan Hazar denizinin kuzeyinden başlayarak Avrupa'nın doğusunu, ortasını ve Balkanların içine almış öte yandan Müslüman Türkler, Harezmi, Horasan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve özel olarak da Anadolu'yu Türk göçleri doldürmüştür.¹⁹ Böylece Türk nüfusu o dönemde bilinen dünya coğrafyasının birçok bölümüne yayılmışlardır. Fakat buna rağmen hiçbir yer Türkler tarafından Anadolu coğrafyası kadar vatan olmaya layık bulunmamıştır ve burası kadar özen gösterilmemiştir. Zira Türklerin o dönemde gidecekleri başka bir yer de yoktu.

M.S. Türk göçlerine katılan boylar ve zamanları hakkında ise açık bilgilere sahip değiliz. Hunlar Avrupa'ya (375 ve müteakip yıllarda) ve kuzey Hindistan'a (Ak Hunlar) Oğuzlar, Orhun bölgesinden Seyhun nehri kenarlarına (10.asır) ve sonra Maveraünnehir üzerinden İran'a ve Anadolu'ya (11.asır) gelmişlerdir. Avrupa Hunları Türkistan'dan orta Avrupa'ya (14.asır ortası) Bulgarlar İtil (Volga) nehri kıyılarına ve Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara (641'i takip eden yıllar da), Macarlarla birlikte bazı Türk boyları ise Kafkasların kuzeyinden orta Avrupa'ya (830'dan sonra) ulaşmışlardır. Ayrıca Sabarlar Aral'ın kuzeyinden Kafkaslara (5.asır ikinci yarısı), Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uzlar (Oğuzlardan bir kol) Hazar denizi kuzeyinden doğu Avrupa ve Balkanlara (9–11. asır) gelmişlerdir. Bunların dışında, Uygurlar, Orhun nehri bölgesinden iç Asya'ya (840'ı takip eden yıllarda) göç etmişlerdir. Bunlardan özellikle Hun ve Oğuzların göçleri, hem uzun mesafeli olmuş hem de bu göçlerin sonucunda önemli tarihi neticeler hâsıl olmuştur. Bu göçler hem bir fetih hareketi hem de sızma

¹⁸Niyazi, a.g.e, s.171, 172.

¹⁹Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, (3.Baskı), İstanbul, 1993, s.2, 3.

Arif Çiçek

diyebileceğimiz yollarla vuku bulmuştur.²⁰ Z. Velidi Togan da aynı göç hadisesinin fütuh ve intişar (gelişigüzel yayılma) şeklinde iki yoldan meydana geldiği görüşündedir.²¹ Bu şekilde gelişme gösteren Türk göçü hem kendi tarihine hem de dünya tarihine tesir edecek uzun bir süreci başlatmış oluyordu.

Türklerin büyük göçünün bir takım sebepleri de vardır. Biz bu sebeplerin sosyo politik ve sosyal psikolojik tesirler olarak ikiye ayrılabilceği kanaatindeyiz. Genellikle konuyla ilgili kaynaklarda sadece sosyo ekonomik sebeplerin ele alındığı dikkati çekmektedir. Türk göçünün sosyo ekonomik sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır.²²

- 1- İklim değışiklikleri
- 2- Ekonomik sebepler
- 3- Siyasi çatışmalar
- 4- Nüfus artışı

Görüleceği gibi ifade edilen sebeplerin tamamı Türk göçünü sadece bir cephesiyle ortaya koymaktadır. Oysa bunların yanında Türk insanının genel bir takım özellikleri vardır ki göçün meydana gelmesinde mühim bir role sahip olduğu kanaatindeyiz. Türklerin fütuhatçılık ve devletçilik ananeleri olarak zikredebileceğimiz özellikler şunlardır.²³

- 1- Türkler, bir fatih cihangir kavmin bir memlekete bağlı olmakla beraber göçebe ve cevval olması icap ettiği fikrinde birleşmişlerdir.
- 2- Türk milletinin hâkim bir millet olarak yaratıldığına ve kendisine bazı insanüstü hususiyetler verildiğine inanmış olması ve komşularının da buna inandırılabilmesi keyfiyeti de mühim bir rol oynamıştır.
- 3- Türkler, cihanşumul devletin muayyen coğrafi hududa tahakkuk ettirilmesi icap ettiğine inanmışlardır.
- 4- Türklerin fütuhatta göttükleri gayelerin sadeliği de fütuhata ayrı bir hususiyet vermiştir.
- 5- Türk fütuhatı her vakit fatihleri tarafından “töre”ye dayandırılmıştır.

²⁰Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Adı, Türk Soy, Türkler’in Anayurdu ve Yayılmaları”, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enst Yayınları, S.23, (2.Baskı), Ankara, 1992, s.109.

²¹Togan, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitap evi, İzmir, 1996, s.1.

²²Ergöç, D.Recep, Ötügen’den Ankara’ya Türk Tarihi, Saray Kitap evi, İzmir, 1996, s.1.

²³Togan, A. Zeki Velidi, a.g.e, s.106–115.

6- Küçük fakat iyi bir nizamı tabi kuvvetlere dayanarak süratli hareketler ile ihtiyatı ve etraflıca hazırlanarak iş görmeyi bir arada cem edebilmek alışkanlığı gelmektedir.

Bütün bu sebepler Türk göçünün sosyal psikolojik cephesini teşkil etmektedir. Netice itibariyle de Türk göçü Türklerin büyük bir kısmının İslâmlaşması ve Anadolu yarımadasının fethedilmesine sebep olmuştur.

3. TÜRKLERİN İSLÂMLAŞMASI SÜRECİ VE ANADOLU'YA İLK GİRİŞLERİ

Ortaçağ denilen zaman dilimi esasen iki büyük dinin ortaya çıkarak yayılması ve dini mücadeleleri de içine almaktadır. VI. yüzyıla gelinceye kadar Hıristiyanlık ilk ortaya çıkışından itibaren önce Paganizm (Putperestlik) sonra Gnostizm gibi felsefi fikirlerle mücadeleye girişti.²⁴ Buna ilaveten inanç sistemlerinin mücadelesine Museviliğin de dâhil olduğunu ifade edebiliriz.

İnanç sistemlerinin bu dönemdeki mücadelesi esnasında İslamiyet bir din olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Hıristiyanlık koyu bir taassubun içine sürüklenmeye başlamıştır. Netice itibariyle halkın tüm hoşnutsuzluğuna rağmen Hıristiyanlık ve toplum, papazların hâkimiyeti altına girmiştir. İslam dini ise Hıristiyanlığın tersine insanları hoşnut kılan, sosyal bünyeyi bir düzene kavuşturan değerlerle doğuşunu gerçekleştirmişti. Böylece İslamiyet, Hıristiyanlığın ana akidelerini bozduğundan, teslis (üçleme) inancı ile putperestlik tesirlerinden kurtulamadığından hayat ve medeniyeti inkâr ederek beşeriyetin saadeti için zaruri olan madde-ruh dengesini bozduğundan bu inanç sistemini de ilga ediyordu. Ayrıca İslamiyet ilim ve din, akıl ve iman, madde ve ruh, hayat ve ahiret arasında tam bir denge kuruyor bu suretle insan tabiatına uygun esasları ile beşeriyete medeniyet ve saadet yollarını açıyordu.²⁵ Bu özelliklerinden dolayı İslamiyet o dönemde gerçekten hızlı bir yayılma ve fetih içerisine girmişti. Hatta bedevi Arapları da zaman içerisinde tek bir ideal etrafında birleştirmek suretiyle yeni bir medeniyetin Arap-İslam medeniyeti temelini atacaktı.

İslamiyet ile Türkler daha ilk zamanlarda münferit tanışmaya maruz kaldığı halde asıl karşılaşma 8. yüzyılda olacaktır. Bu esnada Arap İslam devleti

²⁴Barthold, W., İslam Medeniyeti Tarihi (Çev: Fuad Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (5.Baskı), Ankara, Trhsz, s.9-11.

²⁵Turan, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, C.I, Boğaziçi Yayınları, (6.Baskı), İstanbul, 1993, s.133-134.

Atlas okyanusunun İspanya ve Fas kıyılarından Hindistan'a ve Sir-Deryaya kadar uzanmış bulunuyordu.²⁶ Osman Turan daha cahiliye devrinde şairlerin Türklerden bahsetmelerinin onların o dönemde Türklerle münasebette bulduklarının delili olduğunu ifade eder.²⁷ Hatta Taberi, Müslümanların Hendek muhaberesine hazırlandıkları sırada Hz. Peygamberin bir Türk çadırında (Kubbet el Türk) oturduğunu bildirmektedir. Müslüm ise Hz. Peygamberin bir Türk çadırında itikâfa çekildiğini rivayet etmektedir.²⁸ Türk-Arap münasebetleri bu şekilde münferit ve tedrici bir gelişme göstermek suretiyle başlamış fakat zaman zaman mukavemetler de olmuştur. Bu mukavemetler Türklerin islamiyeti öğrenmeye ve tanımaya başlaması neticesinde yumuşamıştır.

Göktürk devleti M.S. 6. Yüzyılda Sibiryadan Baykal gölüne kadar Asya'nın ortasında büyük bir hakanlık kurarak bir taraftan Çin devletini diğer taraftan Sasani hükümdarlarını şiddetle tehdide hatta Kısra Nuşirvan aleyhinde Bizans imparatorluğu ile müzakerelerde bulunmuşlardı, fakat veraset meseleleri bu imparatorluğun doğu ve batı diye ikiye ayrılmasına yol açtı. M.S 8. yüzyılda doğu Türkleri hemen hemen Türk birliğini iadeye muktedir olacak gibi göründüler ancak o sırada yeni bir din neşreden Arap orduları emir Kuteybe'nin kumandası altında Maveraünnehir'e girmişlerdi. Gerek batı Göktürkler gerekse doğu Göktürkler İslam istilasına karşı uzun bir müddet mukavemet ettiler fakat yeni din bazen kan ve demirle bazen barışçı vasıtalarla gittikçe ilerliyor, sahasını doğuya doğru genişletiyordu.²⁹ Böylece ilerleyen İslam orduları başta Buhara olmak üzere Semerkand, Beykend, Şaş (Taşkent) gibi Türkler için mühim şehirleri ele geçirmiş ve oralarda ilk camileri inşa etmişti. Ancak bu ilerleyiş tam da Göktürk devletinin zayıflayıp yıkıldığı bir döneme rastlamıştır ki, Türkler başlangıçta kendilerini Çin'lililerin yardımına muhtaç hissetmişlerdir.

Bütün bu hadiseler esnasında Türklerin de kaderini etkileyecek bir takım gelişmeler olmuştu. Emevi devletinin yıkılarak Abbasilerin iktidara gelmesi Türkleri de etkilemişti. Zira Emeviler politikalarında aşiret asabiyeti bir anlamda da kavmiyetçilik gütmüşler, cebri vasıtaları kullanmışlardı. Abbasiler ise İslam'a yakışan bir hoşgörü ile tevhide ve aktif yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu

²⁶Rasonyi, Laszlo, Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler, (Haz: Seferoğlu, Ş.K, Adnan Müderrisoğlu), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s.53-54.

²⁷Turan, a.g.e, s.136.

²⁸Yıldız, H.Dursun, İslamiyet ve Türkler, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s.6.

²⁹Köprülü, M.Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (7.Baskı), Ankara, 1991, s.12.

yaklaşımlar Türklerin İslamiyete kazandırılmalarında ve bu yeni dine karşı başlangıçtaki dirençlerinin kırılmasında ayrıca tesirli olmuştur.

751 yılında Müslümanların Türkistan'dan kovmak üzere gelen Çin ordusu ile İslam ordusu Talas'ta o yüzyılın en büyük savaşına tutuldular.³⁰ Çin ordusu savaşa başlarken Karluklar ansızın harekete geçerek İslam ordusuna destek çıktılar ve böylece iki ateş arasında kalan Çin ordusu tamamıyla imha edildi. İşte bu tarihten itibaren Türkistan'da Çin hâkimiyetini tasfiye eden Araplar ve Türkler birbirlerini daha iyi tanımaya ve anlamaya başlamışlardır. Bu tanıma esir etmek, satın almak veya Horasan ve Maverâünnehir valilerinin hediye olarak göndermeleri vesilesiyle gittikçe kuvvetlendi. Ancak burada vurgulanması gereken bir husus bu tanımaya vesile olan unsurların her hangi bir şekilde Türkleri rencide edercesine bugünkü manasıyla esaret, satın alma ve hediye gönderme olmadığıdır. Hürriyetlerine çok düşkün olan Türkler paralı işçiler olarak nitelendirebileceğimiz bir tarzda Arapları tanıma ve İslamlaşma sürecine maruz kalmışlardır.

Daha ilk savaşlarından itibaren Türkleri tanıyan Araplar onların cesur, disiplinli, güzel görünüş ve gösterişli olduklarını görmüşlerdir. Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın 674'de Buhara'da yaptığı savaşta esir ettiği iki bin mahir Türk okçusunu maiyetine alması Türklerden hassa kıtası teşkiline dair ilk misaldir. Bu zamanla daha çok benimsendi.³¹ Böylece Türkler zaman içerisinde yavaş yavaş Arap-İslam devleti içerisinde ağırlığını da hissettirmeye başlamıştır.

İslamiyet halife Mutasım zamanında (833–842) buralarda o derece yerleşmişti ki dini kargaşalıktan kurtulan Maverâünnehir manevi bir birliğe kavuşmuş ve artık Türkler gayri Müslim kardeşlerine karşı da gazaya başlamışlardı. Abbasi devletinin kuruluşundan beri hilafet ordusuna giren Türk askerleri bu halife zamanında büyük artış kaydetmişti. Filhakika Abbasi devleti İranlıları hizmete almış ve onlara dayalı olarak bir yönetim kurmuş ise de annesi Türk olan halife Mutasım Türkleri de askeri ve siyasi meziyetleri dolayısıyla önemli görevlere getirmiştir.³² Ayrıca Türk askerlerinin ahlak ve seciyelerinin bozulmaması için onlara Bağdat'ın kuzeyinde Semerra şehrini kurmuş Türk askerlerini Türkistan'dan getirttiği Türk cariyelerle evlendirerek mensup oldukları boylara göre düzenlenmiş ve başlarına da kendi beğlerinden kumandanlar tayin

³⁰Köseoğlu, Nevzat, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Yayınları (2.Baskı), İstanbul, 1991, s.44.

³¹Köymen, M. Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.8.

³²Turan, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, s.143, 144.

etmiştir. Askeri ve siyasi önemli mevkilere gelen Türklerin yer yer halifeye bağlı müstakil devletler kurduğu görülür. Mısır ve Suriye'deki Tolunoğulları, İhdişoğulları ve Azerbaycan yöresindeki Sacoğulları bu tür devletlerdir.³³ Fakat burada dikkati çeken husus Arapların Türkleri bir anlamda özerk bir konumda kabul etmiş olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki Araplar ve Türkler hem birbirlerine güvenmişler hem de iyi dostluklar kurmuşlardır.

Türklerin İslamlaşması sürecinde dikkati çeken bir başka husus da Arap İslam ordularında bu kadar önemli görevler almalarına İslam ile tanışmanın da ötesinde bir yakınlık kurmuş olmalarına rağmen her hangi bir şekilde İslami karakterli bir toplum görüntüsü çizmemiş olmalarıdır. O kadar ki ilk Müslüman Türk devleti bu bölgede değil İtil (Volga) boyunda yaşayan Türkler tarafından kurulan Bulgar devleti oldu.³⁴ Hatta Dede Korkut kitabında dahi İslam'ın derinliğine kabul edilmediğini gösteren emareler mevcuttur. Ancak Türkler İslamiyet'i kabul etmekle sosyal bünyenin muallâkta olan unsurlarını bir başka ifadeyle mevcut normatif yapıyı İslamiyet gibi bir din sayesinde felsefi temele oturmuşlardır. Bu sebeptendir ki İslamiyet de Türkler arasında yaygın bir kabul görmüştür.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri de yine Abbasiler devrine rastlar. Zira bu dönemde gazalara daha fazla önem verildiği görülür. "suğur" denilen ve Müslümanların elinde bulunan Anadolu topraklarına Horasan Maverâünnehir'den getirilen ve daha ziyade Türkler olmak üzere bir kısım İranlı yollandı. Böylece Türk birlikleri Tarsus, Misis, Anzarba, Adana, Maraş, Hades, Malatya, Amid (Diyarbakır), Sivas, Ahlat, Malazgirt, Erzurum, gibi sınır şehirlerinde yerleşmişler, aynı zamanda 9.yy ilk yarısında bu bölgelerde Müslüman-Türk nüfusu oldukça kabarık bir sayıya ulaşmıştı.³⁵ Ancak zamanla bu nüfus vasıta olmaktan çıkıp söz sahibi konumuna yükseldi. Zira o dönemde Arap-Bizans, Bizans-Pers mücadeleleri Anadolu'nun büyük bir kısmını demografik olarak seyrekletirmişti. Seyrek nüfusa sahip bu bölgeler kuzeyden İran üzerinden ve güneyden Anadolu'ya giren konargöçer Türkmenlerle dolacak ve Moğol istilasının önüne kattığı Türkmenler vasıtasıyla da beslenmeye devam edecektir. Türklerin Anadolu'da uyguladıkları iskân siyasetiyle bir fetih hareketine giriştikleri de gözden kaçmaz. Bu hususta özellikle aşiretlerin iskânı dikkat çekicidir.

³³Köseoğlu, a.g.e, s.44.

³⁴Güngör, Erol, Tarihte Türkler, Ötüken Yayınları (2.Baskı), İstanbul, 1989, s.63.

³⁵Şeker, Mehmet, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (3.Baskı), Ankara, 1991, s.15-16.

4. TÜRKLERDE İSKÂN SİYASETİNİN ÖNEMLİ BİR UNSURU OLARAK KOLONİZATÖR TÜRK DERVİŞLERİ

Türklerin Anadolu'ya girişlerinin iki koldan olduğu daha önce ifade edilmişti. Güneyden muharip gazi ağırlıklı Türkmenler giriş yaptığı gibi kuzeyden de dervişlerin önderliğinde gerçekleşen bir fütühat girişimi söz konusu olmuştur.

Bilindiği gibi Türk devlet geleneğinde âlim ve manevi makam sahibi kişilerin yeri hemen her zaman devletin idari mekanizmasında en önde gelenlerin hatta manen hakanın üstünde olmuştur. Devlet idarecilerinin hakka aykırı hareketlerinin denetimi ve engellenmesi görevi de etkin olarak takva sahibi âlimlere ait ola gelmiştir.³⁶ Gerçekten bazı ideallerin tarihin muayyen zamanlarında muhitlerinde bir seda aksi bırakabilmeleri ve kahramanlarını yaratarak kitleleri peşlerinden sürükleyebilmeleri içinde bir takım şartlar vardır. Her idealin kudret ve kıymeti halletmek mecburiyetinde bulunduğu meselelerin ve tarihi anın büyüklüğüne ve harekete getirdiği kuvvetlerin mahiyet ve ehemmiyetine göre belirir.³⁷ İşte Türklerin de ideali Türk-İslam davası olmuş, kahramanlarından bir kısmını da kolonizatör Türk dervişleri teşkil etmiştir.

Birçok kaynakta bu dervişler bir sınıflamaya tabi tutulmuş ve bunun için de Aşıkpaşazade tarihi kaynak gösterilmiştir. Buna göre bu dervişlerden bir kısmı Gazıyan-ı Rum veya Alpler ismiyle anılmıştır. Diğer bir kısmı Ahiyan-ı Rum yani Anadolu ahileri ile Horasan erenleri de denilen Abdalan-ı Rum yani “abdal” ve “baba” ismini taşıyan harplere de bizzat iştirak etmiş dervişlerdir. Diğer bir kısmı da hakkında yeterli bilginin olmadığı Bacayan-ı Rum yani Anadolu kadınlarıdır.³⁸ Bu dervişler özellikle uç'larda görev almış olup askeri, dini ve mesleki teşekküller mahiyetindedirler.³⁹ Bu teşkilatlı dervişler fütühatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilatlı ve imanlı muharip temin etmekle kalmayıp aynı zamanda, dini ve sosyal fikirler propagandası ile de halk arasında bir maya gibi faaliyete geçerek o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmışlardır. Böylece bu dervişler toplumda müsait kaynaşmayı yaratmakta ve temsil ve fütühat işlerini kolaylaştırmakta amil olmuşlardır.

³⁶Bice, Hayati, İşaret Taşları, KölemYayınları, Ankara, 1992, s.33.

³⁷Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ.Ü.İ.F. Mecmuası, C:XI, S.1-4, 1949-1950, s.528.

³⁸Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-1”, Vakıflar Dergisi, C.2, Vakıflar Umum Müd.Yayınları, Ankara, 1942, s.282.

³⁹Köprülü, M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ötüken Yayınları (2.Baskı), İstanbul, 1986, s.144.

Anadolu'nun İslamlaşmasında bu misyoner derviş gruplarının oynadığı rol herhalde büyüktür.⁴⁰ Bu dervişler özellikle 12.yy'da Anadolu'da bozulan birliğin tekrar sağlanmasında çok mühim görevler üstlenmişlerdir.⁴¹ Ayrıca Türk nüfusunun mütemadiyen batıya doğru taşmasının o kadar tabii bir tezahürü olan bu teşekküller Anadolu içinde bu taşıp yayılmanın bütün merhalelerini tespit etmeğe hizmet edecek vaziyette adım adım ilerlemişlerdir. Böylece kendiliğinden bir kolonizasyon hareketini temsil eden bu zaviyelerin önderliği vazifesi yavaş yavaş devlet teşekkül ettikçe bir memuriyet şekline girmiş ve nihayet çok zaman sonra bu devlet müesseseleri de soysuzlaşarak bir nevi tufeyliliğe dönüşmüştür. O kadar ki son devirlerin dilenci dervişleri ve tembelhane haline inkılâp etmiş tekke ve türbelerle ifade ettiğimiz müesseseler arasında hiçbir münasebet kalmamıştır.⁴² Görülüyor ki dervişler başlangıçta Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kendiliklerinden rol üstlenmişlerdir. Fakat zamanla faydaları görülünce devlet tarafından sevke tabi olmuşlardır. Bu dervişleri tekke ve gezgin olarak ikiye ayırmak da kabildir. Halk daha çok gezgin dervişlerin tesirinde kalmışlardır.

5. BİR İSKÂN METODU OLARAK SÜRGÜNLER VE AŞİRETLERİN İSKÂNİ

Osmanlı cemiyeti esasen ulema, esnaf v.b. gibi çeşitli grupları içinde toplayan eşraf, çiftçi yani köylü ve ehl-i örf denen ve devletin çiftçi üzerindeki salahiyetini fiilen kullanan memurlardan müteşekkil bir bütündü.⁴³ Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda teşkilatlı bir devlet idaresi ve vergi sistemi birçok zümreleri kendi meslek ve vazifesine bağlamış bulunuyordu. Toprak işçiliği, madencilik, tuzculuk, derbendcilik, yağcılık v.b. gibi meşguliyetler babadan oğula geçen bir mükellefiyet halinde devam edip gidiyordu. Bilhassa köylü için çiftini terk edip başka işlerle meşgul olmak yazılı olduğu yerden uzaklaşmak yasaktı. Bu gibi hallere cesaret edenler takip edilir ve on beş seneye kadar bir zaman süresi içinde yakalandıkları takdirde zorla yerlerine ve işleri başına sevk olunurdu veyahut "çift bozan resmi" veya "leventlik akçesi" adı altında bir tazminat ödemeğe mecbur tutulurdu.

⁴⁰Barkan, a.g.m., s.283.

⁴¹Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C.I, Cem Yayınları, İstanbul, 1995, s.41.

⁴²Barkan, a.g.m., s.291-292.

⁴³Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.11-12.

Sonuna kadar seferber bir ordu gibi teşkilatlanmış olan geniş bir imparatorluk içinde en mühim gelir kaynaklarından birini teşkil eden toprak işçiliğinin ve diğer mühim askeri veya iktisadi vazifelerin organizasyonu meselesi birinci derecede mühim bir devlet işi halinde nizamlara tabi tutulmuştur.⁴⁴ Bu şekilde devletin hem düzenli bir gelir kaynağına kavuşması hem de her zaman göreve hazır bir ordu bulundurmak yanında sistemin bir bütün olarak muhafazası gayesi güdülmüştür.

Osmanlı imparatorluğu'nda sürgünler de farklı şekillerde teşekkül etmiştir. Gönüllü sürgünler yanında aşiretlerin cezalandırılması maksadı ile yapılan sürgünler ve güneyde asi Arap kabilelerine karşı bir set teşkili için yapılan sürgünler⁴⁵ olmak üzere üç grupta toplanabilecek bir sürgün metodu göze çarpar. Mecburi sürgünler hem sosyal bütünleşmeyi sağlamak ki buna aşiretlerin parçalanarak iskânı da dâhildir hem de sürgüne tabi ferdi topluma yeniden kazandırmak maksadını gütmüştür. Ancak zamanla sürgün halk için ağır bir mükellefiyet arz etmeye başlayınca sürgün hükmünün mana ve mahiyeti değişmiş ve adeta azgın ve kabahatlıların toplanıp cezalandırmak maksadı ile sürülmesi cemiyetin vücudu arzu edilmeyenlerin şerrinden kurtarılması, temizlenmesi gibi bir şekil almıştır.⁴⁶ Ancak Osmanlı imparatorluğunda konargöçer halk yalnız hükümet baskısı ile değil zaman içinde kendileri de yerleşik hayatın cazibesıyla yerleşmişlerdir.⁴⁷ Ancak konargöçer yeni fethedilmiş yerlere göçürülmesi fütuhatı sağlamlaştırmak ve konargöçer savaşçı özelliklerden istifade etmek amacı da güdülmüştür.⁴⁸ Böylece sürgün metodu Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve tehcir vasıtası olarak her zaman kullanılmıştır. Sürgün metodu daha evvel de ifade edildiği gibi sadece mecburi değil gönüllü olarak da gerçekleştirilmiştir. Özellikle Anadolu içindeki sürgünlerde aşiretlerin parçalanması ve boş arazi bırakılmayarak her yerin şenlendirilmesi suretiyle ekonomiye katılması amacı güdülmüştür. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki fütuhat içerikli “dışa dönük iskân siyaseti” Osmanlı İmparatorluğunun 17.yy ve sonrası dönemleri için “içe dönük iskân siyaseti” şeklini almıştır.

⁴⁴Barkan, a.g.m., s.545.

⁴⁵Halaçoğlu, a.g.e, s.110–121.

⁴⁶Barkan, a.g.m., s.557.

⁴⁷Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, İstanbul,1987, s.35.

⁴⁸Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ.Ü.İ.F. Mecmuası, C. XIII, S.1–4, 1951–1952, s.66.

Arif Çiçek

Burada bir iskân metodu olması bakımından derbentlere de değinmek gerekmektedir. Derbend kelimesinin Türkçe karşılığı geçit tutmaktır. Ayrıca bekçi, muhafız, nöbet bekleyen, karakol manalarına da gelmektedir.⁴⁹ Tabiidir ki Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet her noktada güvenliği sağlamak istemekle beraber bugün dahi kabil olması zor bir durumla karşı karşıyaydı. Zira soyguncuların ve diğer suçluların en kolay barınabilecekleri ve halka zararlı olacakları yerler dar geçitler ve ıssız bölgelerdi. Dolayısıyla buralarda sürekli muhafız bulundurulmasının güçlüğü karşısında Osmanlı devleti bu görevi yürütmek üzere derbend teşkilatını ihdas etmişti. Ancak zamanla derbend teşkilatı da bozulmuştur.

SONUÇ

Türk milleti pek çok boylardan, aşiretlerden oluşan büyük ve geniş bir millettir. Türklerin, zamanı, insanı ve çevreyi değerlendirmede özellikle de işlevsel kılmadaki hassasiyeti iskân siyasetini ortaya çıkarmıştır. Tarihteki Türk devletleri farklı boyların ve aşiretlerin iskânını, belirli esaslar çerçevesinde, zamanın ve mekânın şartlarında farklı usul ve yöntemlerle gerçekleştirmişlerdir. Bu iskân siyaseti içe dönük olduğu gibi dışa dönük olarak da uygulanmıştır.

Devlet, çoğalan boylar ve aşiretlerin hizmetlerinden yararlanmak için farklı iskân metotları kullanmış hatta onları nizama bağlamış ve kanunnameler koymuştur. Kuruluş devirlerinde aşiretler bir iskân unsuru olarak yeni ele geçen yerlerin Türkleştirilmesinde kullanılmıştır. Aşiretleri yerleştirmek için devletin takip ettiği bir yol da onları yaylak ve kışlaklarında yerleştirmektir. Hatta bazı aşiretlerin cezalandırılmak gayesiyle iskân edildiklerini kayıtlardan öğreniyoruz. Devletin, aşiretleri yeni fethedilen topraklarda yurt tutmak ve şenlendirmek için sık sık sürgün usulü ile buralarda iskân ettiğini görmekteyiz.

Devlet, genel olarak aşiretleri, konargöçer hayat tarzları dolayısıyla yerleşik halka zarar vermelerini önlemek, harap ve boş iskân merkezlerinin imar edilmesini sağlamak ve ekilemeyen toprakların işlenmesini temin etmek için iskâna tabi tutmuştu. Ayrıca, devlet tarafından kontrol edilmesi zor olan grupların denetim altına alınması ve dış müdahalelere karşı bir emniyet unsuru olarak set vazifesi görmeleri için de iskâna teşebbüs etmiştir. Bugünkü Türkiye'nin beşeri coğrafyası da, diğer faktörlerin yanı sıra, büyük ölçüde bu iskân siyaseti ile şekillenmiştir.

⁴⁹Orhonlu, a.g.e., s.9.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C.1, Cem Yayınları: İstanbul, 1995.
- ARSAL, S. Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İ.Ü. Hukuk Fak. Yayınları: İstanbul, 1947.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “**Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-1**”, Vakıflar Dergisi, C.2, Vakıflar Umum Müd. Yayınları: Ankara, 1942.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “**Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler**”, İ.Ü.İ.F. Mecmuası, C:XI, S.1-4: 1949-1950.
- BARTHOLD, W, **İslam Medeniyeti Tarihi**, (5.Baskı), (Çev: Fuad Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, Tarih yok.
- BICE, Hayati, **İşaret Taşları**, Kölem Yayınları: Ankara, 1992.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitap evi Yayınları: İstanbul, 1996.
- ERGÖÇ, D.Recep, **Ötüken'den Ankara'ya Türk Tarihi**, Saray Kitap evi: İzmir, 1996.
- ERÖZ, Mehmet, “**Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri**”, Sosyoloji Konferansları, 6.Kitap, İ.Ü.İ.F. Yayınları: İstanbul, 1965-1966.
- ERÖZ, Mehmet, **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**, Doğuş Yayınları: İstanbul, 1983.
- ERÖZ, Mehmet, **Yörükler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: İstanbul, 1991.
- GÜNGÖR, Erol, **Tarihte Türkler**, Ötüken Yayınları, (2.Baskı), İstanbul: 1989.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XVIII. Yayınları'da Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1991.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “**Türk Adı, Türk Soy, Türkler'in Anayurdu ve Yayılmaları**”, Türk Dünyası El Kitabı (2.Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara, 1992.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü** (5.Baskı), Boğaziçi Yayınları: İstanbul, 1988.
- Köprülü, M. Fuad, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, (2.Baskı), Ötüken Yayınları: İstanbul, 1986.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** (7.Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 1991.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler** (2.Baskı), Ötüken Yayınları: İstanbul, 1991.

Arif Çiçek

KÖYMEN, M. Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1989.

NIYAZI, Mehmet, **Türk Devlet Felsefesi** (2.Baskı), Ötüken Yayınları: İstanbul, 1995.

ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayınları: İstanbul, 1987.

ÖGEL, Bahaeddin, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi** (4.Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1991.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş 3** (3. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları: İstanbul, 1991.

RASONYI, Laszlo, **Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler**, (Haz: Seferoğlu, Ş.K. ve Adnan Müderrisoğlu), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara, 1983.

ŞEKER, Mehmet, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması** (3.Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 1991.

TOGAN, A.Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitap evi: İzmir, 1996.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye** (3.Baskı), Boğaziçi Yayınları: İstanbul, 1993.

TURAN, Osman, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I** (6.Baskı), Boğaziçi Yayınları: İstanbul, 1993.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara, 1988.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Türk Tarihinin Sosyolojisi**, Turan Yayınları: İstanbul, 1996.

ÜNAL, Tahsin, **Türk'ün Sosyo-Ekonomik Tarihi**, Milli Ülkü Yayınları: Konya, 1975.

YILDIZ, H. Dursun, **İslamiyet ve Türkler**, Çağrı Yayınları: İstanbul, 1980.